

οὐδέποτε θὰ ἐγίνετο εἰς ἡμᾶς συνειδητὸν εἶν ἡθέλομεν ἐμπιστευθῆ τὸν ἑαυτὸν μας εἰς τὸν ἰδικὸν μας μόνον νοῦν.

ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΡΟΠΑΙ

Τὰ θεμελιώδη φιλοσοφικὰ προβλήματα διακρίνονται εἰς προβλήματα τῆς οὐσίας, τῆς γνώσεως καὶ τῶν ἀξιῶν. Παρὰ τὴν διάκρισιν ὅμως ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγκάζουσι πρακτικοὶ λόγοι, τὰ προβλήματα εἶνε συνηρημένα ἀρορήκτως πρὸς ἄλληλα καὶ γεννῶνται ἐξ ἀλλήλων.

Τὰ προβλήματα τῆς οὐσίας ἢ τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα εἶνε ἐκεῖνα ἀπὸ τῶν ὁποίων ὁρμαῖται ὁ ἄνθρωπος εὐθύς ὡς ἀφυπνισθῆ ἐν αὐτῷ ἢ ἀνάγκη πρὸς φιλοσοφικὴν νόησιν, ὅτε ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν περὶ αὐτὸν κόσμον καὶ νὰ καθορίσῃ τὴν ἐν αὐτῷ θέσιν του. Δύο ἐρωτήματα γεννῶνται κατὰ τὴν ἀπόπειραν ταύτην: 1) Τί εἶνε τὸ πραγματικὸν καὶ εἰς τί συνίσταται ἡ φύσις αὐτοῦ. 2) Πῶς συνέχονται τὰ ὄντα πρὸς ἄλληλα καὶ ὁποία τις εἶνε ἡ πραγματικότης ὡς ὅλον. Τὸ πρῶτον καλεῖται ὄντολογικόν, τὸ δεύτερον κοσμολογικὸν πρόβλημα. Τὸ ὄντολογικὸν πρόβλημα ἀναφέρεται εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ πραγματικοῦ. Τοῦτο ὅμως ἐμφανίζει τόσην ποικιλίαν ἐπόψεων καὶ τόσον μέγα πλῆθος ἐπὶ μέρους φαινομένων, ὥστε σαφῆς καὶ κατηγορηματικὴ ἀπάντησις φαίνεται λίαν δυσχερῆς. Ἡ ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὁρμωμένη θεώρησις αὐτοῦ βλέπει τὸ πραγματικὸν ὡς ὕλην ἐν χώρῳ κινουμένην, πᾶν δὲ τὸ γινόμενον ἀνάγει εἰς μηχανικὰς κινήσεις ὑλικῶν ἀτόμων. Τοῦναντίον εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ κόσμου τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος ὁρμωμένην θεώρησιν τοῦ πραγματικοῦ ἐμφανίζεται τοῦτο ὡς τι συγκείμενον ἐξ αἰσθημάτων, παραστάσεων, συναι-

σθημάτων καὶ βουλήσεων. Ἐντεῦθεν γεννᾶται ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ νέον ἐρώτημα: Ποία ἡ σχέσις τῶν δύο τούτων ὄψεων τοῦ πραγματικοῦ πρὸς ἀλλήλας; Ἀποτελοῦσι δύο διάφορα ἀλλήλων εἶδη τοῦ πραγματικοῦ, ἢ παρὰ πᾶσαν διαφορὰν πρόκειται περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πραγματικότητος; Ἡ διαρχία ἰσχυρίζεται τὸ πρῶτον, ὁ μονισμὸς βεβαιοῖ τὸ δεύτερον. Κατὰ τὴν διαρχικὴν λοιπὸν περὶ τοῦ ὄντος ἀντίληψιν ὑπάρχουσι δύο εἶδη τοῦ πραγματικοῦ, δύο οὐσίαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν εἶνε σωματικὴ, ἡ δὲ πνευματικὴ, ἡ μὲν ἔκτασις, ἡ δὲ νόησις. Ἄλλ' ἡ πρὸς ἐνότητα ὁρμὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀπαιτοῦσα τὴν ἀναγωγὴν τοῦ πραγματικοῦ εἰς ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγοτέρας ἀρχάς, χωρεῖ πέρα τῆς διαρκείας ταύτης εἰς μονιστικὴν ἀντίληψιν τοῦ κόσμου. Ὁ μονισμὸς οὗτος εἶνε ὑλιστικὸς μὲν ὅταν πᾶν τὸ πνευματικὸν ἐξηγῆ ἐκ τοῦ ὑλικοῦ καὶ ὡς ὄντως ὄν δέχεται μόνον τὴν ὕλην, ἐνεργητικὸς δὲ ὅταν ἀντὶ τῆς ἐκτατῆς ὕλης δέχεται ὡς ἀρχὴν τῶν ὄντων τὴν ἐνέργειαν, θεωρῶν τὰς δύο ὄψεις τοῦ πραγματικοῦ, τὴν ὕλην καὶ τὸ πνεῦμα, ὡς εἶδη τῆς μιᾶς ἐνεργείας. Καὶ ἀντιστρόφως ὅμως γίνεται ἡ ἀπόπειρα ὅπως τὸ ὑλικὸν ἀναχθῆ εἰς τὸ πνευματικὸν καὶ ἐξηγηθῆ ἢ ὕλη ἐκ τοῦ πνεύματος. Ὁ μονισμὸς οὗτος καλεῖται μεταφυσικὴ ἰδεοκρατία ἢ πνευματοκρατία. Τέλος τόσον τὸ πνεῦμα ὅσον καὶ ἡ ὕλη δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς διαφοροὶ πλευραὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἥτις καθ' ἑαυτὴν οὔτε πνευματικὴ εἶνε οὔτε ὑλική, ἀλλ' ἐμφανίζει εἰς ἡμᾶς τὰς δύο μόνον ταύτας ἐκ τῶν πολλῶν πλευρῶν τῆς φύσεως αὐτῆς. Ὁ μονισμὸς οὗτος, τὸν ὁποῖον ἐδίδαξεν ὁ Σπινόζας, εἶνε γνωστὸς ὡς θεωρία τῆς ταυτότητος.

Τὸ δεύτερον μέγα μεταφυσικὸν πρόβλημα εἶνε τὸ κοσμολογικόν, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς τὴν συνάρτησιν τοῦ ὄντος καὶ τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς ἢ πραγματικότης ὡς ὅλον. Κατὰ τὰς τρεῖς ἀπαντή-

σεις, αἵτινες ἐδόθησαν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο, ἔχομεν τρεῖς διαφόρους κοσμοθεωρίας, τὴν πολυκρατίαν, τὴν πανθειάν καὶ τὸν θεισμόν. Ἡ πρώτη δέχεται τὸ πραγματικὸν ὡς ἀποτελούμενον ἐκ πολλῶν ἐπὶ μέρους, ἅπερ εἶνε ἀνεξάρτητα ἀλλήλων, τελοῦσιν ὅμως εἰς ἀλληλεπίδρασιν. Ἡ πολυκρατία αὕτη καταντᾷ εἰς ἀτομοκρατίαν, ἣτις τὸν κόσμον θεωρεῖ ὡς σύνολον ἀπείρων, αὐτοτελῶν καὶ ἀναλλοιώτων ἀρχηγόνων στοιχείων. Ἀλλὰ ἡ ἐνιαία συνάρτησις τοῦ κόσμου ὡς ὅλου, ἡ τάξις καὶ ἡ σκοπιμότης, αἵτινες φαίνονται ἐπικρατοῦσαι ἐν αὐτῷ, ἀποτελοῦσι σπουδαῖον πρόσκομμα διὰ τὴν ἀτομοκρατικὴν ἐκδοχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ πᾶν ἐγεννήθη ἐκ τυχαίας συμφύσεως ξένων πρὸς ἀλληλα στοιχείων. Διὰ τοῦτο ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτὴν ἐγεννήθησαν δύο ἄλλαι κοσμοθεωρίαι, ἡ θειστικὴ καὶ ἡ πανθειστικὴ. Ἡ θειστικὴ ἐξηγεῖ τὴν ἁρμονικὴν συνάρτησιν τῶν ὄντων διὰ τῆς ἀποδοχῆς αἰτίου ἔξω τοῦ κόσμου τελοῦντος καὶ διαφόρου αὐτοῦ κατὰ τὴν φύσιν, τοῦ θεοῦ. Ἡ πανθειστικὴ τοῦναντίον ἀπορρίπτει τὴν παράστασιν θεοῦ διαφόρου τοῦ κόσμου, φρονεῖ δὲ ὅτι, ὅτι νοοῦμεν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶνε ἡ συνάρτησις τῶν ὄντων, ἡ ἀρχὴ αὐτῶν καὶ ἡ ἐσωτάτη φύσις. Μετὰ τοῦ προβλήματος τῆς αἰτίας τῆς τοῦ κόσμου συναρτήσεως συνδέεται στενῶς τὸ πρόβλημα τοῦ εἴδους τῆς συναρτήσεως ταύτης. Ἡ μηχανοκρατικὴ ἐκδοχὴ διδάσκει ὅτι ἡ συνάρτησις αὕτη τελεῖται μετὰ τυφλῆς ἀνάγκης κατὰ τὸν νόμον τῆς αἰτίας, τὴν δὲ σκοπιμότητα κηρύττει τυχαῖον ἀποτέλεσμα τυφλῶν δυνάμεων. Εἰς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἀντιτίθεται ἡ τελολογικὴ. Συμφώνως πρὸς αὐτὴν ἡ συνάρτησις τοῦ κόσμου δὲν εἶνε ἀποτέλεσμα μηχανικῶν μόνον αἰτίων, ἀλλ' ὀφείλεται συγχρόνως καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν σχέσιν μεταξὺ σκοπῶν καὶ μέσων. Ἡ πρώτη ἀναφαίνεται συνήθως συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἀθειάν

καὶ τὴν ἑτεραρχίαν, ἢ δευτέρα πρὸς τὸν θεϊσμόν, συνήθως δὲ καὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως.

Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας δεικνύει ὅτι ἡ πραγματεία τῶν μεταφυσικῶν προβλημάτων προσκρούει εἰς δυσχερείας καὶ ὀδηγεῖ εἰς ἀπεράντους ἔριδας καὶ ἀντιφάσεις.

Αἱ καθ' ἕκαστον ἐπιστῆμαι προσπαθοῦσι νὰ λύσωσι τὰ ἐπίμαχα ζητήματα τῆ βοήθειᾳ τῆς ἐμπειρίας. Τοῦτο ὅμως εἶνε ἀδύνατον εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ἐπειδὴ αὕτη ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας καὶ στηρίζεται κατ' οὐσίαν ἐπὶ τῆς νοήσεως. Αἱ ἀντιφάσεις καὶ αἱ δυσχέρειαι, αἵτινες γεννῶνται ἐντεῦθεν, κλονίζουσι τὴν πεποίθησιν ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ λογισμοῦ καὶ γεννῶσι τὴν ἀμφιβολίαν ὡς πρὸς τὸ δυνατόν τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ὑπάρξεως διὰ τοῦ τρόπου τούτου. Περίσταται λοιπὸν ἀνάγκη ἐρεῦνης καὶ ἐλέγχου τῶν μέσων τῆς γνώσεως. Τοιουτοτρόπως ἐκ τῶν μεταφυσικῶν προβλημάτων μεταβαίνει ἡ φιλοσοφία εἰς τὰ γνωσιολογικά, τὰ ὅποια ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὰ ὅρια, τὴν πηγὴν καὶ τὰ ἀντικείμενα τῆς γνώσεως. Ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν καὶ τὰ ὅρια τῆς γνώσεως ὁ δογματισμὸς πιστεύει ἀπεριορίστως εἰς τὴν δύναμιν τῶν γνωστικῶν μέσων, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ πρότερον ποῦ στηρίζεται ἡ περὶ τοῦ κύρους τοῦ λογισμοῦ ἀξίωσις καὶ ἕως ποῦ ἐξικνοῦνται τὰ ὅρια αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἡ ἀφελὴς αὕτη ἐμπιστοσύνη ἐπὶ τὴν νόησιν διασαλεύεται συνεπείᾳ τῶν δυσχερειῶν, αἵτινες γίνονται συνειδηταί, ὁ κλονισμὸς δὲ οὗτος ἄγει συνήθως εἰς τὴν σκέψιν, ἣτις τὸ μὲν περιορίζεται εἰς τὴν διατύπωσιν λόγων καὶ ἀντιλόγων, τὸ δὲ ἀμφισβητεῖ τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ἀξίαν πάσης γνώσεως. Ἐναντίον ἀμφοτέρων ἀνίσταται ἡ κριτικὴ φιλοσοφία, ἣτις ἀποκρούει ἐξ ἴσου καὶ τὴν ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην ἐπὶ τὴν γνωστικὴν δύναμιν καὶ τὴν πλήρη δυσπιστίαν περὶ αὐτῆς. Καθιστῶσα τὰ γνωστικὰ μέσα ὑποκείμενον τῆς ἐρεῦνης αὐτῆς προσπα-

θεῖ νὰ διακριβώσῃ τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους εἶνε δυνατὴ ἡ γνῶσις καὶ νὰ καθορίσῃ τὰ ὅρια αὐτῆς. Τὸ πρόβλημα, εἰς τὸ ὁποῖον στρέφει κυρίως τὴν προσοχὴν, εἶνε τὸ ἀκόλουθον:

Πῶς εἶνε δυνατόν νὰ κέκτηται ἡ νόησις ἡμῶν καθολικὸν κῦρος, ἐφ' ὅσον εἶνε ὑποκειμενικὸν φαινόμενον, συγκεκριμένον ψυχολογικὸν γεγονός;

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀξίας καὶ τῶν ὁρίων τῆς γνώσεως τελεῖ εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς πηγῆς αὐτῆς. Εἰς τοῦτο δύο ἀπαντήσεις ἐδόθησαν, ἡ ἐμπειριοκρατία καὶ ὁ ὀρθολογισμὸς. Ἡ μὲν ἐμπειριοκρατία ἰσχυρίζεται ὅτι πηγὴ τῆς γνώσεως εἶνε ἡ ἐμπειρία καὶ ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξιν ἐμφύτων ἰδεῶν. Ὁ δὲ ὀρθολογισμὸς τοῦναντίον βεβαιοῖ ὅτι ἡ ἐμπειρία δὲν ἀρκεῖ ὅπως παράσῃ πραγματικῶς ἐπιστημονικὴν γνῶσιν, ἐπειδὴ ἡ ἐξ αὐτῆς γνῶσις στερεῖται τοῦ γνωρίσματος τῆς καθολικότητος, καθολικοῦ καὶ δι' ὅλους ἰσχύοντος κύρους. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ἡ ἐμπειρία, ἀλλ' ὁ λόγος, ἡ νόησις εἶνε ὁ οὐσιώδης παράγων τῆς γνώσεως, ἐπειδὴ μόνον τῇ βοήθειᾳ αὐτῆς φθάνομεν εἰς καθολικῶς ἰσχυούσας γνώσεις. Παρὰ τὰς δύο ταύτας ἀπαντήσεις ἀναφαίνεται καὶ τρίτη τις. Κατ' αὐτήν, οὔτε ἡ ἐμπειρία οὔτε ὁ λόγος εἶνε πηγὴ τῆς γνώσεως, ἀλλ' ἡ ἐνόρασις, ἡ αἰσθητικὴ συμπάθεια, ἡ διαίσθησις, ἡ μυστικὴ θεωρία, ἐπειδὴ ἡ οὐσία τοῦ πραγματικοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διακριβωθῇ οὔτε διὰ τῶν μορφῶν τῆς τυπικῆς λογικῆς οὔτε διὰ τῶν δεδομένων τῶν αἰσθήσεων.

Τὸ τρίτον τέλος θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς γνωσιολογίας ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἐνταῦθα προκύπτουσι πάλιν τρία εἴδη λύσεως. Ἡ πραγματοκρατία ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ γνῶσις κατευθύνεται ἐπὶ πραγματικότητα ἀνεξάρτητον τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως

ἡμῶν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτὴν ἀποδέχεται ἡ ἰδεοκρατία ὅτι μόνον τὰ διὰ τὴν συνείδησιν δεδομένα ὑπάρχουσι. Τέλος ἡ φαινομενοκρατία ἀκολουθεῖ μέσῃν τινὰ ὁδόν, συμφωνοῦσα μὲν μετὰ τῆς πραγματοκρατίας ἐν τούτῳ, ὅτι ὑπάρχουσι πράγματα καθ' ἑαυτὰ καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς συνειδήσεως, δεχομένη ὅμως συγχρόνως μετὰ τῆς ἰδεοκρατίας ὅτι ἡ γνῶσις παρέχει ἡμῖν ταῦτα μόνον ὡς φαινόμενα τῆς συνειδήσεως.

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε μόνον σκεπτόμενον ὄν. Κέκτηται συναισθήματα καὶ βουλήσεις, ὡς καὶ τὴν ἰκανότητα τῆς ἐκτιμήσεως καὶ ἀξιολογήσεως τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων. Διὰ τοῦτο παρὰ τὰ μεταφυσικὰ καὶ γνωσιολογικὰ προβλήματα ἀνίσταται τὸ πρόβλημα τῶν ἀξιῶν, τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς οὐσίας τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ αἰσχροῦ, τοῦ ἀγίου καὶ τοῦ βεβήλου, ὡς καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ, πρὸς ὃ δέον νὰ κατατείνωμεν, ἵνα κοινωνῶμεν αὐτοῦ. Τοῦτο εἶνε τὸ ἠθικόν, τὸ δεοντολογικὸν καὶ ἀξιολογικὸν πρόβλημα, κέντρον τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τὸ ζήτημα τῆς ἱεραρχίας τῶν ἀξιῶν. Ἐκ τούτων ἰδίαν σημασίαν ἀπέκτησαν διὰ τὴν φιλοσοφίαν αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι. Εἰς τί συνίσταται ἡ μεταξὺ ἠθικῆς ἀξίας καὶ ἀπαξίας διαφορὰ καὶ πόθεν ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ μέτρον τῆς ἠθικῆς ἐκτιμήσεως; Ἡ ὠφελιμαρχικὴ ἢ τελολογικὴ ἠθικὴ ἰσχυρίζεται ὅτι αἱ ἀξίαι αὗται καὶ ἡ ἠθικὴ ἐκτίμησις κατάγονται ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Πᾶν ὅ,τι ὠφελεῖ ἢ προάγει τὴν ζωὴν θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθόν, κακὸν δὲ τὸ ἐναντίον. Ἡ ἰδεοκρατικὴ ἠθικὴ τοῦναντίον, ἡ ἠθικὴ τῆς ἐνοράσεως, παραβάλλουσα τοὺς ἠθικοὺς κανόνας πρὸς τοὺς λογικοὺς, δέχεται ὅτι καὶ οἱ ἠθικοὶ εἶνε δεδομένοι διὰ μέσου ἐνοράσεώς τινος καὶ συμφυεῖς πρὸς τὴν ἐσωτάτην ἡμῶν φύσιν. Ὡς τοιοῦτοι δὲ ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ ἀναγνωρίσωμεν αὐτοὺς καὶ νὰ

δεχθῶμεν τὸ κῦρος αὐτῶν, δυνάμει τοῦ ἀπολύτου αἰτήματος, τὸ ὁποῖον ἐκφράζουσιν.

Ἡ δευτέρα ὁμὰς τῶν ἀξιολογικῶν προβλημάτων ἀναφέρεται εἰς τὸ ὑψιστον ἀγαθόν, τὸ τέλος καὶ τὸν σκοπὸν, πρὸς τὸν ὁποῖον δέον νὰ κατευθύνεται ὁ βίος ἡμῶν. Ἡ ἀπάντησις εἶναι τριττὴ. Ὁ εὐδαιμονισμὸς ὀρίζει τὸν σκοπὸν τοῦτον ὡς τὴν εὐδαιμονίαν, ὁ ἠθικὸς ἀντικειμενισμὸς εὕρισκει αὐτὸν ἐν ἀντικειμενικῇ τινι ἀναπτύξει καὶ διαμορφώσει τοῦ βίου, ἣτις δύναται νὰ καθορισθῇ, καὶ τέλος ἡ ἠθικὴ τυποκρατία δέχεται ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος εἶνε ὅλως διόλου τυπικός, συνιστάμενος εἰς τὴν συμφωνίαν τῆς ἠθικῆς βουλήσεως πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον.

Τὴν ἀξίαν ἢ τὴν ἀπαξίαν τῆς ὑπάρξεως δυνάμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν θεωροῦντες τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν. Ἐφ' ὅσον ἐξαίρονται αἱ φωτειναὶ πλευραὶ αὐτῆς καὶ θεωρεῖται ὡς ἐκφράζουσα καὶ περιέχουσα ἀπόλυτον ἀξίαν, ὁμιλοῦμεν περὶ αἰσιοδοξίας. Ἐφ' ὅσον ὁμως διατρίβομεν περὶ τὰς σκοτεινὰς αὐτῆς πλευρὰς καὶ ἀρνούμεθα πᾶσαν ἀξίαν εἰς αὐτήν, ὁμιλοῦμεν περὶ ἀπαισιοδοξίας, ἣτις ὡς τελευταῖον ἐπακολούθημα συνεπιφέρει τὴν πλήρη ἄρνησιν τῆς ζωῆς, ἐνῶ ἡ αἰσιοδοξία εἶνε κατὰφασις αὐτῆς.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΛΑΩΝ

ΙΝΔΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ἡ ἀφύπνισις τοῦ φιλοσοφικοῦ διαφέροντος συντελεῖται ἔνωρις ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἰνδικοῦ λαοῦ. Ἰχνη φιλοσοφικῆς διανοήσεως ἀπαντῶμεν ἤδη εἰς τοὺς ὕμνους τῆς Ριγβέδας. Οἱ ποιηταὶ αὐτῶν ὁμιλοῦσι περὶ ὑπάρξεως καὶ ἀνυπαρξίας, γνωρίζουσι τὸ πάθος τῆς ἀμφιβολίας, στοχάζονται περὶ τοῦ Ἐνός. Τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Βράχμα, τῆς ἐνιαίας οὐσίας τοῦ παντός, τοῦ ὄντος ὅπερ ἐγκλείει ἐν ἑαυτῷ ὅλην τὴν ὑπαρξιν, ὅλην τὴν ἐνέργειαν καὶ ὅλην τὴν μακαριότητα. Ἡ ἰδέα αὕτη τῆς καθολικῆς οὐσίας τοῦ παντός τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ὀφείλει εἰς τοὺς στοχασμοὺς τῶν θεολόγων τῆς βεδικῆς περιόδου περὶ τῆς θυσίας. Εἰς τοὺς τύπους αὐτῆς, εἰς τοὺς λόγους, οἵτινες ἀπαγγέλλονται κατ' αὐτὴν καὶ εἰς τὰ ἱερὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα τελοῦσιν αὐτήν, ἐνοικεῖ τὸ Βράχμα, ἡ δύναμις τῆς μαγικῆς ἐνέργειαν ἀκτινοβολούσης ἀγιότητος. Ἀλλ' ἡ θυσία καὶ τὰ κατ' αὐτὴν τελούμενα εἶνε εἰκὼν καὶ σύμβολον τοῦ σύμπαντος. Καὶ αὐτοῦ τὴν οὐσίαν ἀποτελεῖ τὸ Βράχμα, τὸ Ἐν, τὸ Θεῖον, ἀπρόσωπον καὶ ἄνευ μορφῆς, ὅπερ ζῆ καὶ ἐνεργεῖ εἰς ὅλα τὰ ὄντα, διήκει δι' ὅλων καὶ εἶνε παρὸν εἰς ὅλα, ὡς τὸ ἅλας,

ὅπερ διελύθη ἐντὸς τοῦ ὕδατος, ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ μέρη αὐτοῦ. Ἄφοῦ δὲ ὑπάρχει πανταχοῦ τὸ Βράχμα, πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, πρὸς τὸ ἐγὼ τοῦ ὁποίου ταυτίζεται. Οὕτω τὸ Βράχμα εἶνε συγχρόνως τὸ Ἐν, ἡ ἐνιαία οὐσία τοῦ παντός, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὴν γνῶσιν αὐτοῦ φθάνομεν συγκεντρούμενοι εἰς τὸν ἐσωτερικὸν μας κόσμον καὶ βυθιζόμενοι εἰς τὸ Ἐγὼ ἡμῶν. Τότε τὸ Ἐγὼ τοῦτο διαλύεται ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῆς θεότητος, ὡς ἡ σταγὼν τοῦ ὕδατος ἐντὸς τῆς θαλάσσης, ἐνοῦται μετὰ τοῦ λόγου τοῦ παντός, πᾶν προσωπικὸν στοιχεῖον ἐξαφανίζεται καὶ ὁ ἄνθρωπος μετατίθεται εἰς τὴν μακαριότητα τῆς ταυτίσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ ἄπειρον. Τὸ Ἄτμάν, τὸ Ἐγὼ εἶνε Βράχμα, μεταξὺ θεοῦ καὶ ψυχῆς οὐδεμία ὑπάρχει διαφορὰ. «Tat twan asi», ἐγὼ εἶμαι σύ. Οὐδεμία διαφορὰ μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ὡς εἰς τὸν μυστικισμὸν καθόλου.

Τὸ Βράχμα τοῦτο τελεῖ πέρα πάσης γνώσεως. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ κατηγορήματα αὐτοῦ εἶνε μόνον ἀρνητικά, ὡς τὰ κατηγορήματα τοῦ θεοῦ παρὰ τοῖς νεοπλατωνικοῖς, ἐν τῇ μυστικῇ θεολογίᾳ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ παρὰ τοῖς μυστικοῖς τῶν μέσων αἰώνων. Τὸ θεῖον εἶνε τὸ μέγα μηδέν, τὸ «ὄχι, ὄχι», τὸ Ὑπὲρ εἶναι. Ἐξ αὐτοῦ γεννῶνται τὰ πολλά, τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα, ὡς οἱ σπινθῆρες ἐκπηδῶσιν ἐκ τῆς φλογὸς καὶ ἐπιστρέφουσι πάλιν εἰς αὐτήν. Εἶνε ἡ πηγὴ τῶν πάντων. Ἐν συγκρίσει πρὸς αὐτὸ τὰ πάντα εἶνε ἀπατηλὰ φαινόμενα, φευγαλέα ὄνειρα. Κόσμος καὶ ζωὴ εἶνε ἀπλαῖ σκιαί. Ὅ,τι πραγματικῶς ὑπάρχει εἶνε τὸ Βράχμα, αἰώνιον, ἀναρχον, ἀνόλεθρον, ξένον πρὸς τὰ πάθη, ἀπηλλαγμένον τοῦ πόνου, ὅστις πληροῖ τὸν κόσμον, μακάριον ἐν ἑαυτῷ. Οὕτω ἀποβαίνει ἡ μόνη καὶ ὑψίστη ἀξία, πρὸς τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ κατατείνῃ ὁ ἄνθρωπος. Τοῦτο δὲ κατορθώνει διὰ τῆς συγκεντρώσεως εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ψυχὴν, ἐπειδὴ Βράχμα

καὶ Ἄτμὰν εἶνε, ὡς εἶπομεν, ἐν καὶ τὸ αὐτό. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον διαρρηγνύει ὁ ἄνθρωπος τὸν πέπλον τῆς Μαγιά, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου ἀκτινοβολεῖ ἡ βεβαιότης τοῦ «Ἐνὸς ἀπαλλάττει ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος, ἐλευθερώνει ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ζωῆς, ὡς βραδύτερον ἐδίδαξεν ὁ Βούδδας, ἀπολυτρώνει ἀπὸ τὸ Κάρμα, τὰς συνεπείας τῶν ἐν τῇ ἐκάστοτε ἐπαναλαμβανομένη ὑπάρξει πράξεων, καὶ ρηγνύει τὴν μακρὰν ἄλυσον τῶν μετενσαρκώσεων. Διότι ἡ ἔννοια αὕτη τῆς μετενσαρκώσεως ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν θεμελιώδη ἰδέαν τῆς Ἰνδικῆς θρησκείας καὶ φιλοσοφίας παρὰ τὴν ἰδέαν ἐκείνης τοῦ Ἐνὸς καὶ Παντός. Πρόκειται λοιπὸν ἐνταῦθα περὶ αὐτοσωτηριακοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς ζωῆς, εἰς τεχνικὴν τινὰ τῆς συγκεντρώσεως καὶ τῆς ἐκστάσεως καὶ εἰς ἀσκητικὸν βίον.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ ἐγεννήθησαν ἐν Ἰνδίαϊς δύο μεγάλαι πνευματικαὶ κινήσεις καὶ δύο θρησκείαι. Ἐκ τούτων κοσμοϊστορικὴν σημασίαν ἀπέκτησεν ἡ τοῦ Βούδδα. Αὕτη εἶνε ἀπολυτρωτικὸν κήρυγμα, τὸ ὁποῖον εὐαγγελίζεται τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀνήσυχον καὶ οὐδέποτε ἤρεμοῦσαν κίνησιν τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν τῆς μετενσαρκώσεως, ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν καὶ τὰ ἐπακολουθήματα αὐτῆς, τὸ Κάρμα. Ἡ ἀπολύτρωσις ὅμως αὕτη δὲν εἶνε συνέπεια θείας χάριτος, ἀλλὰ κατορθοῦται διὰ τῆς ἰδίας τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεως καὶ διὰ τῆς γνώσεως. Ἄρκει τις νὰ γνωρίζῃ τὰς τέσσαρας θεμελιώδεις ἀληθείας καὶ νὰ συμμορφώνεται πρὸς αὐτάς. Αἱ ἀλήθειαι αὗται, αἵτινες εἶνε τὸ κεφάλαιον τοῦ κηρύγματος τοῦ Βούδδα, εἶνε αἱ ἀκόλουθοι: Γέννησις, γῆρας, ἀσθένεια, θάνατος εἶνε κακόν. Τοῦ κακοῦ τούτου πηγὴ εἶνε ἡ πρὸς τὴν ζωὴν δίψα, ἣτις ὁδηγεῖ ἀπὸ γεννήσεως εἰς γέννησιν. Τὸ κακὸν λοιπὸν δύναται νὰ ἀρθῇ διὰ τοῦ

ἀφανισμοῦ τοῦ πρὸς τὴν ζωὴν πόθου. Τὸ μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἀφανισμοῦ τούτου εἶνε ἡ ὀρθὴ πίστις, ἡ ὀρθὴ ἀπόφασις, ὁ ὀρθὸς λόγος, ἡ ὀρθὴ πράξις, ὁ ὀρθὸς βίος, ἡ ὀρθὴ προσπάθεια, ὁ ὀρθὸς λογισμὸς, ὁ ὀρθὸς βυθισμὸς εἰς ἡμᾶς αὐτούς. Ἡ ἄγνοια, ὁ πόθος τῆς ζωῆς καὶ ἡ δίψα τῆς ἀπολαύσεως εἶνε τὸ αἷτιον τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ πόνου. Ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν εἰρημένων ἀληθειῶν ἄγει εἰς τὴν ἄρσιν τῆς πηγῆς ταύτης τοῦ κακοῦ καὶ μεταθέτει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ Νιρβάνα, ὅπερ εἶνε τὸ τέλος τοῦ πόνου καὶ ἡ πέρα παντὸς αἰσθητοῦ διατελοῦσα ὑψίστη ἀξία.

Ἡ ἀπολυτρωτικὴ θρησκεία τοῦ Βούδδα εἶνε συγχρόνως ἄρνησις τοῦ θεοῦ. Τοιαύτη ἄρνησις εἶνε καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Σαμκῦα, τῆς ὁποίας εἰσηγητὴς ἐ χρημάτισεν ὁ μυστικοπαθὴς ὀραματιστὴς Καπίλα. Τὸ Βράχμα κέκτηται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ταύτῃ δευτερεύουσαν ὅλως σημασίαν. Τὸ πᾶν εἶνε ἐνταῦθα ἡ γνῶσις τῆς διαφορᾶς μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος, πνεύματος καὶ φύσεως. Τὸ πνεῦμα δέον νὰ ἀπολυτρωθῇ ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς ὕλης. Ἡ ἀπελευθέρωσις αὕτη εἶνε συγχρόνως ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ κακοῦ, ὑπερνίκησις τοῦ πόνου τῆς ὑπάρξεως.

Ἡ μετὰ ταῦτα φιλοσοφία στηρίζεται ἐπὶ τῆς περὶ τοῦ Βράχμα ἰδέας, ἐκ τῆς ὁποίας συγκροτεῖ αὐστηρῶς μονιστικὴν κοσμοθεωρίαν. Ὁ κόσμος εἶνε ὄνειρον τοῦ ἐνὸς θεοῦ Βράχμα, ἐκτὸς τοῦ ὁποίου οὐδὲν πραγματικῶς ὑπάρχει. Ἡ γνῶσις ὅτι ὁ κόσμος εἶνε τοιοῦτον ὄνειρον, ἀπατηλὸν φαινόμενον, δημιουργεῖ τὴν ἀπὸ τοῦ πόνου καὶ τοῦ κακοῦ ἀπαλλαγὴν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν βουδδισμόν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σαμκῦα οἱ μεταγενέστεροι ἐκδέχονται τόσον τὸ σῶμα ὅσον καὶ τὴν ψυχὴν ἐν ἴσῳ βαθμῶν πραγματικά. Ἐφ' ὅσον θεωροῦμεν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ καὶ ἄνευ συσχετίσεως αὐτῶν πρὸς τὸ Βράχμα, εἶνε δύο πραγματικότητες, αἵτινες τελοῦσιν εἰς σχέσεις ἀμοι-

βαίας ἐπιδράσεως πρὸς ἀλλήλας. Ἄλλ' ἀπὸ μεταφυσικῆς ἐπόψεως ἐξετάζοντες αὐτὰ πειθόμεθα ὅτι ἡ πραγματικότης αὐτῶν εἶνε φαινομενική. Ἡ ἄρσις τῆς ἀπάτης ταύτης, τ.ἔ. ἡ ἄρνησις πραγματικῆς ὑποστάσεως εἰς τὸ Ἐγὼ καὶ τὴν συνείδησιν, σημαίνει διάλυσιν ἡμῶν ἐν τῇ θείᾳ οὐσίᾳ, ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ πόνου αὐτῆς.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΣΙΝΩΝ

Τὴν Ἰνδικὴν φιλοσοφίαν ἀπασχολεῖ ὁ εἷς καὶ μοναδικὸς σκοπός, πρὸς τὸ ὁποῖον δὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσιν οἱ σκοποὶ τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ ἐνιαῖος οὗτος σκοπὸς κεῖται πέρα τοῦ ἐνθάδε βίου. Διὰ τοῦτο κύριον γνώρισμα τοῦ Ἰνδικοῦ πνεύματος εἶνε ἡ ἀπὸ τοῦ κόσμου φυγή, ἡ ἄρνησις πάσης ἀξίας εἰς τὴν ὑπαρξιν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν στοχάζεται, ἵνα χρησιμοποιήσῃ τὰ πορίσματα τοῦ στοχασμοῦ του διὰ τὸν βίον, ἀλλ' ἵνα λυτρώσῃ ἑαυτὸν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦτον τῆς Ἰνδικῆς διανοήσεως εἶνε ἡ τῶν Σινῶν πρακτικὴ καὶ πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βίου ρέπουσα. Ἐπιθυμεῖ ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ βίου καὶ διαμόρφωσιν αὐτοῦ, οὐχὶ χρησιμοποιήσιν τῆς ζωῆς χάριν σκοπῶν ὑπερβατικῶν καὶ ἔξω αὐτῆς κειμένων. Οἱ φιλόσοφοι τοῦ οὐρανόου κράτους δὲν εἶνε θεολόγοι, ἀλλ' ἄνθρωποι τῆς πράξεως, πολιτικοί, παιδαγωγοί, σύμβουλοι τῶν ἡγεμόνων. Τοῦτο ἰσχύει καὶ δι' αὐτὸν τὸν Λαοτσέ, ὅστις δὲν ἐγκαταλείπει τὸν κόσμον καὶ δὲν πορεύεται εἰς τὴν ἔρημον, ἵνα ἐνωθῇ ἐν τῇ ἐκστάσει μετὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ διότι δὲν παρέχεται εἰς αὐτὸν κατάλληλος εὐκαιρία, ὅπως ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του.

Κεντρικὴ ἰδέα τῆς διανοήσεως τῶν Σινῶν εἶνε ἡ τοῦ Ταό, τῆς ἠθικῆς ἐν τῷ κόσμῳ τάξεως. Ταὸ εἶνε ὁ

αἰώνιος νόμος, ὅστις διέπει τὸ σύμπαν, ἡ ὑψίστη ἀρχὴ ἣτις ἐνεργεῖ ἐν πᾶσι, παραπλησία πρὸς τὸ Βράχμα τῶν Ἰνδῶν καὶ τὸν Λόγον τῶν Ἑλλήνων. Ἐπὶ τῆς ἐννοίας ταύτης τοῦ Ταὸ στηρίζεται ὁλόκληρος ἡ ἠθικὴ, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ, ἵνα ὁ ἄνθρωπος συμμορφώνεται πρὸς τὴν τάξιν ἐκείνην ὅσον ὡς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ βίον.

Ἀπὸ τῆς ἐννοίας ταύτης τοῦ Ταὸ ἀφορμῶνται κατὰ τὸν ἕκτον π.Χ. αἰῶνα αἱ δύο μεγάλοι φυσιογνωμίαι τῆς σινικῆς ἱστορίας, ὁ Κομφούκιος καὶ ὁ Λαοτσέ, οἵτινες ἤσκησαν ἀπεριόριστον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς χώρας των. Κατὰ τὸν Κομφούκιον ὁ ἄνθρωπος τελεῖ ἐντὸς ὠρισμένων συνθηκῶν καὶ σχέσεων. Εἶνε πατήρ καὶ υἱός, σύζυγος, κύριος καὶ θεράπων, ἀρχὸν καὶ ἀρχόμενος. Αἱ σχέσεις αὗται παρέχουσιν εἰς τὸν βίον του περιεχόμενον καὶ νόημα, ἐξ αὐτῶν δὲ πηγάζουσι τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα συνίστανται ἀκριβῶς εἰς τὴν ὀρθὴν διαγωγὴν τὴν ὑπὸ τῆς ἐν τῇ ζωῇ θέσεως ἐκάστου διαγραφομένην. Τὰς σχέσεις ταύτας εὕρισκει ὁ ἄνθρωπος ἐν ἑαυτῷ. Ἐντεῦθεν γεννᾶται τὸ καθήκον, ὅπως πράττη οὐ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὀρθῶς νοουμένων σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου τῆς ἰδίας αὐτοῦ προσωπικότητος. Τοῦτον κατ' ἀκολουθίαν ὀφείλει νὰ γνωρίσῃ. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ ἐκ τῆς θεωρίας τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ τάξεως, τ. ἔ. τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ Ταὸ. Ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης γεννᾶται ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ ἡ πιστὴ τήρησις αὐτῆς.

Πρὸς τὴν ροπὴν ταύτην, ἣτις ἐξαίρει τὴν σημασίαν τῆς παραδόσεως, εἶνε ξένος ὁ Λαοτσέ. Τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ εἶνε ἢ πρὸς πάντα σκοπὸν ξένη δράσις, ἢ δράσις ὡς ἀπαύγασμα τῆς ἰδίας ἐκάστου φύσεως. Ἀκατανίκητοι δυνάμεις, προάγουσαι τὴν δράσιν ταύτην, εἶνε ἢ ὑπομονὴ καὶ ἢ ἀγάπη, ἣτις ἀνταποδίδει καὶ τὸ μῖσος τῶν ἐχθρῶν διὰ

τῆς εὐεργεσίας. Ἄλλὰ τὴν κύρωσιν αὐτῶν λαμβάνουν αἱ δυνάμεις αὗται ἐκ τοῦ Ταό, πρὸς τὸ ὁποῖον δεόν νὰ ἀνατείνῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ ἄνθρωπος, νὰ ἀναλαμβάνῃ αὐτὸ εἰς τὴν καρδίαν του καὶ νὰ ρυθμίξῃ κατ' αὐτὸ τὸν βίον του. Ἐν τῷ Ταό τοῦτο γινώσκουμεν ἀτενίζοντες πρὸς τὸν οὐρανόν, ὅστις προσαρμόζεται εἰς τὸν αἰώνιον νόμον, τὸν ὁποῖον ἐκφράζει τοῦτο. Ἐν τῷ Ταό ὅμως αὐτὸ ρυθμίζει αὐτὸ ἑαυτὸ, ἀπ' οὐδενὸς ἐξαρτώμενον καὶ οὐδενὸς δεόμενον.

